

A Sociological Evaluation on The "Digital" Home (Women) Based Work and The Status of Women

İpek AGCADAĞ ÇELİK¹

Keywords

Digital home based work, informal work, gender stereotypes, care services, female employee.

Abstract

The home-based work, which has a known history dating back to the European Middle Ages and continues to exist in our country from the Ottoman Empire to the present, is widely preferred by women, especially because of the opportunity it provides to produce in homes. This way of working allows women workers to carry out income-generating activities at home on the one hand, and to carry out household chores and care services imposed by the division of labor based on gender stereotypes on the other. This work style, which has characteristics such as low status, low income, labor intensive and informal, is an important means of increasing household income for women who cannot participate in the labor market in the public sphere. In recent years, especially with the developments in internet technology, we have witnessed that home-based work has undergone a drastic change. Recently, we have witnessed a rapid increase in the number of home-based working women who share and sell homemade food they prepare in their own kitchens on a digital platform, and earn income in this way, through a relatively new mobile application developed based on online home-to-home food ordering. From this point of view, firstly, the housework and care services undertaken by women will be mentioned in the study, and then other economic and socio-cultural reasons that direct women to work home-based will be emphasized. After briefly discussing the characteristics and historical background of home-based work style, the change experienced by home-based work with digitalization will be revealed. Finally, the impact of the digital home-to-home homemade food ordering system on home-based working women will be examined.

Article History

Received

21 Nov, 2020

Accepted

24 Dec, 2020

¹ Corresponding Author. ORCID: 0000-0002-2409-668X. Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ipekagcadag@kilis.edu.tr

“Dijital” Ev (Kadın) Eksenli Çalışma ve Kadının Statüsü Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme

Anahtar Kelimeler

Ev eksenli çalışma, enformel çalışma, toplumsal cinsiyet kalıpları, bakım hizmetleri, kadın çalışan.

Özet

Bilinen tarihi Ortaçağ Avrupa'sına kadar uzanan, ülkemizde de Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze varlığını devam ettiren ev eksenli çalışma, üretimin evlerde gerçekleştirilmesi nedeniyle özellikle kadınlar tarafından yaygın olarak tercih edilmektedir. Bu çalışma biçimi, kadın çalışanların, bir yandan evde gelir getirici faaliyetlerde bulunurken, diğer yandan toplumsal cinsiyet kalıplarına dayalı ev içi işbölümünün yüklediği ev işleri ve bakım hizmetlerini de birlikte yürütmelerine olanak sağlamaktadır. Düşük statülü, düşük gelirli, emek yoğun ve kayıt dışı gibi niteliklere sahip bu çalışma biçimi, kamusal alanda işgücü piyasasına katılamayan kadınlar için hane gelirini arttırmanın önemli bir aracıdır. Son yıllarda özellikle internet teknolojisinde yaşanan gelişmelerle birlikte, ev eksenli çalışmanın değişime uğradığına tanık olmaktayız. Son günlerde, evden eve online ev yemeği siparişine dayalı olarak geliştirilen oldukça yeni bir mobil uygulama vasıtasıyla kendi mutfaklarında hazırladıkları ev yemeklerini dijital platformda paylaşıp satışa sunan ve bu şekilde gelir elde eden ev eksenli çalışan kadınların sayısının hızla arttığına şahit olmaktayız. Bu noktadan hareketle, çalışmada öncelikle kadınların yüklendiği ev işleri ile bakım hizmetlerinden bahsedilecek, ardından başta bu sorumluluklar olmak üzere kadınları ev eksenli çalışmaya yönlendiren diğer ekonomik ve sosyo-kültürel nedenler üzerinde durulacaktır. Ev eksenli çalışma biçiminin özellikleri ve tarihsel arka planı kısaca ele alındıktan sonra, ev eksenli çalışmanın dijitalleşmeyle birlikte yaşadığı değişim ortaya konacaktır. Son olarak, dijital evden eve ev yemeği siparişi sisteminin, ev eksenli çalışan kadınlara etkisi inceleme altına alınacaktır.

Makale Geçmişi

Alınan Tarih
21 Nov, 2020
Kabul Tarihi
24 Dec, 2020

1. Giriş

Tarihsel süreçte kadınlar, yaşadığı döneme, coğrafyaya ve ihtiyaçlara göre değişen ve kendisine uygun görülen işlerde çalışmışlar ve harcadıkları bu emekle kendileri, haneleri ve toplumları için kalkınmanın önemli bir anahtarı olmuşlardır. Fakat hangi zaman diliminde, coğrafyada ve toplumda olursa olsun hepsinde evlerinin ve çocuklarının ana sorumlusu olarak görülmüşlerdir. Bu bakış ise, kadınların çalışma yaşamlarının temel belirleyicisi olmuş; onların istihdama katılıp katılmama, katılıyorlarsa da ne şekilde, şartta ve sürede katılacaklarına kadar her noktada etkili olmuştur. Böylece istihdama katılım konusunda erkek ve kadın arasında belirgin bir eşitsizlik meydana gelmiştir. Bu eşitsizlik ise, değişen koşullara rağmen varlığını günümüzde de devam ettirmektedir.

Günümüzde kadınların işgücüne katılımında eşitsizliğin belirgin bir şekilde var olmasının arkasında başta toplumsal cinsiyet rollerine dayalı stereotipler olmak üzere, aile sorumluluklarının eşitsiz paylaşımı, özellikle ev işleri ve bakımı, çocuklar veya hasta, yaşlı ya da bakım ihtiyacı olan aile üyelerinin bakımı, kadınların aile işletmelerinde ücretsiz çalışması, hamilelik sonrası işgücü piyasasına yeniden girmelerinde karşılaşılan güçlükler ve benzeri pek çok mesele bulunmaktadır (Toksöz ve Memiş, 2018, s. 115). Bu sebepler ise, pek çok kadını çalışma hayatının dışına iterken, üretici faaliyetlerde bulunma konusunda ısrarlı olanlar ise kendilerine bir yol aramakta ve ev eksenli çalışmaya yönelmektedirler. Tarihin derinliklerinden gelen bu geleneksel çalışma biçimi, günümüzde enformel

ve esnek bir çalışma biçimi olarak tanımlanmakta ve pek çok kadın için ekonomik kazanç elde etmenin önemli bir yolu olarak görülmektedir.

Geleneksel ev içi toplumsal işbölümü ile ev eksenli çalışma arasındaki bağlantıyı kurmak ve bu çalışma biçiminin günümüzde aldığı son hali ortaya çıkarmak amacıyla hazırlanan bu çalışmanın ilk bölümünde; kadınların ev işleri ve bakım sorumluluklarından ve bu sorumlulukların kadınların çalışma yaşamıyla ilişkilerini ne şekilde etkilediği üzerinde durulacak, ikinci bölümde; ev eksenli çalışma biçiminin özellikleri ortaya konarak tarihsel süreçte varlığını nasıl devam ettirdiği tartışılacak, son bölümde ise ev eksenli çalışmanın günümüz baş döndürücü teknolojik gelişmelerle birlikte uğradığı değişiklikten bahsedilecektir. Geleneksel ve emek yoğun bir çalışma biçimi olarak varlığını hem dünyada hem de ülkemizde devam ettirmekle birlikte, geliştirilen mobil uygulamalarla “dijitalleşen” ev eksenli çalışmayla ilgili literatürde herhangi bir çalışma olmaması bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki temel motivasyonlardan biri olmakla birlikte, ayrıca çalışmanın orijinalliği göstermesi bakımından da önemli görülmektedir. Evde hazırlanan ev yemeklerini online satışa sunmak ve tüketicilerle buluşturmak amacıyla geliştirilen bu mobil uygulama ve bu dijital platformda faaliyet gösteren ve sayıları giderek artan ev eksenli çalışan kadınlar bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

2. Ev ve Bakım İşleri Ekseninde Kadın

Gündelik yaşamın sosyal süreci sosyolojik açıdan ‘toplumsal cinsiyet rolleri’ olarak tanımlanan kalıp yargılara göre düzenlenmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri kadın ve erkek bireylerin içinde buldukları tarihsel döneme ve coğrafik içeriğe göre uymaları beklenen davranışları, tavırları ve tutumları içermektedir. Bu bağlamda kromozom ve hormonal farklılıklar gibi biyolojik faktörleri kadın ve erkek arasındaki davranış farklılığının nedeni olarak gören doğal perspektifin aksine insanın ürettiği doğal olmayan fikirler olarak toplumsal cinsiyet rolleri, bireylerin gelişim süreçlerinde öğrenilmekte ve günlük yaşamda desteklenmektedir. Bu demektir ki, kültürel etkiler ve sosyalleşme süreçleri bu açıdan bireyin toplumsal cinsiyet kimliği ve rollerinin başlıca belirleyenleri olarak işlev görmektedir (Görgün-Baran, 2017, s. 11). Bu kalıp roller aile kurumundan başlayarak tüm toplumsal kurumlarda işlemektedir. Böylece toplumun geneline yayılan bu olgu, kız ve erkek çocuklar tarafından toplumsallaşma sürecinde öğrenilip özümşenerek gündelik yaşam pratiği halini almakta ve yaşam boyu sürekli kullanılmaktadır. Bu süreklilik ise, bu kalıpların kamusal ve özel alanda siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik vb. pek çok boyutta nesiller boyu yeniden üretilmesini beraberinde getirmektedir.

Sosyolojik olarak bakıldığında, toplumsal cinsiyet, farklı kültürlerde farklı biçimlerde tanımlanan, sosyal olarak kurulmuş erkeklik ve kadınlık kategorilerini ve her iki gruba atfedilen sosyal olarak empoze edilmiş yükümlülük ve davranışları belirten terimdir (Bilton vd., 2009, s. 129). Kadınlık, pek çok kültürde olduğu gibi içinde yaşadığımız kültürde de, yaş, eğitim, sınıf gibi değişkenlerden bağımsız olarak, esasen “ev” üzerinden tanımlanmakta ve yeniden üretilmektedir. Bu nedenle, “ev” ve “ev işleri”, kadın öznelliğinin kurulmasını anlamak için kilit alanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadının ait olduğu sınıfa, statüye, kuşağa ve eğitim düzeyine göre, ev ve ev işleri ile kurulan ilişki farklılaşmakta

birlikte, her kadın için merkezi önem taşımakta ve kadınların ortak deneyimlerinin odağında durmaktadır (Bora, 2014, s. 21-23).

“Ev kadınlığı”, her ne kadar kadınların “doğal” eğilimleri ve özelliklerine bağlansa da, tarihsel bir konumdur. Kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte ev ile iş yerinin ayrılması, evin ekonominin dışında bir “yer” haline gelişi, ekonomi ile ilişkilendirildiğinde de ancak tüketicilik konumu atfedilmesi, son yüz elli-iki yüz yıllık tarihin bir görüngüsüdür. Daha önce ev işleri ve çocuk bakımı yine esasen kadınlar tarafından yürütülmüş olsa da, ev ile çalışma mekânı arasında bir ayrışma olmadığı için “ev kadını” kavramı henüz gelişmemiştir. Evin dünyanın pisliklerinden uzak, masum ve temiz bir yer olarak tasarlanması, erkeklerin “dış” dünyaya açılırken kadın ve çocukları bu temiz yerde bırakmaları, içinde yaşadığımız kültürün en belirleyici ve güçlü örüntülerinden biri, belki de birincisidir (Bora, 2014, s. 59). Türkiye’de ise, ülkenin kapitalist birikim süreci içerisinde tarımdaki çözülme ve kırdan kente göçe paralel olarak bakım rejimi ve emek piyasası çalışma koşullarındaki bu ataerkil kurumsallaşmalar sonucunda, “tam zamanlı ev kadınlığı” Türkiye’de en yaygın kadın mesleği olarak yerleşmiştir (İlkkaracan, 2010).

Ev işlerinin çeşitliliği ve yapılma sıklığı elbette evden eve ve bu işleri yapanların/tüketenlerin tercihine göre değişmekle birlikte değişmediği gözlenen bir durum, bu işlerin yapılmasında evde kadının ve erkeğin eşit sorumluluk almıyor oluşlarıdır. Bu işlerin yapılması konusunda ev içinde bir paylaşım olsa bile, bu paylaşım genellikle eşit değildir ve kadınlar (çalışsınlar ya da çalışmasınlar) geleneksel olarak bu işlerin yapılması ve takibi konusunda birinci dereceden sorumlu tutulmaktadır. Şaşırtıcı olan ise, kadının “boynunun borcu” olarak görülen ev işlerinin kadınlar tarafından bile gerçek bir iş sayılmamasıdır (Yaşın-Dökmen, 2015, s. 194). Bu nedenle, bu işlerle yükümlü tam zamanlı ev kadınlarının da toplumsal statüsü oldukça düşüktür.

Zaman içinde ve ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılaşmakla birlikte, ev işlerine harcanan zamanda (teknolojik ev aletlerinin yardımıyla) bir azalma gözlenirken, bakım işleri önemini korumakta ve kadınların işgücü piyasasına atılmasını kısıtlayan başlıca faktör olmaya devam etmektedir (Toksöz, 2012, 115-116). Bakım hizmetlerinin aile merkezli özelliği, bir başka deyişle ailede çocuk, yaşlı, hasta ve engellilerin bakımı ile ilgili hizmetlerin kapsamı, hacmi ve bu hizmetlerin kimler tarafından sunulacağı, her kadının çalışma kararında önemli bir belirleyicidir. Hatta bazı yazarlara göre bakım hizmetleri (örneğin S. Razavi’ye göre emek yoğunudur ve ayak bağlayıcıdır), kadınları ev dışında çalışmaktan alıkoyan engellerin en önemlisidir. Çocuk bakımı ve erken çocukluk eğitimi kurumlarının çeşitliliklerindeki, sayılarındaki ve kapasitelerindeki sınırlılıklar, ilköğretim öncesi yaşta çocuğu olan aileleri alternatifsiz bırakmaktadır. Türkiye bugün hala çocuk bakımı ve eğitiminin çok önemli bir bölümünün aileler tarafından üstlenildiği bir ülkedir. Çocuk bakım hizmetlerinin aile merkezli kalması ise, kadınların ev dışı ücretli çalışma hayatlarını doğrudan ve olumsuz olarak etkilemekte ve bu da değersizlik durumunun süregelmesine neden olmaktadır (Ecevit, 2011, s.221-231). Esas olarak bakım hizmetlerinin kadının toplumsal cinsiyet rolleri ile ilişkilendirilmesini, giderek azalan ücretli çalışma eğilimlerini ve artan ‘ev kadını olma’ hallerini, kadın emeğinin hem ev içinde hem ev dışında değersizleştirilmesini

Ecevit (2011, s.226), yeni liberal politikaların aileyi bir üretim ve yeniden üretim birimi olarak artan bir biçimde kullanma eğilimlerine bağlamaktadır. Emek piyasaları dışında vazgeçilmez bir sosyal yeniden üretim unsuru olarak kadınlar, ağırlıklı olarak erkeklerin gerisindeki “ikincil işgücü” statüsünde, toplumdaki kültürel ve tarihsel oluşuma göre farklılık gösteren geleneksel işbölümünün uygun gördüğü işlerde çalışmaktadırlar. Doğurganlık özelliği işbölümü açısından çocuk (yaşlı, engelli, hasta) bakımı ve ev işlerini “kadın işi” olarak tescillemekte ve kadın istihdamını bu ekseninde şekillendirmektedir (Dedeoğlu, 2000: s.150-151). TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) verileriyle, 2018 yılında, ülkemizde 12 milyon 485 bin kadının, ev işleri ve ailevi-kişisel nedenlerle işgücüne dâhil olamadıklarını beyan etmeleri ise, bu tespitin doğruluğunu kanıtlar niteliktedir.

Kapitalizmin yaygınlaşması ile bilindiği üzere, üretim ve yeniden üretim faaliyetlerinin ayrıştığı ve üretimin evin dışında başka kurumlarca büyük ölçüde gerçekleştirildiği, bu ayrışma sırasında da kadınların ev içinde yeniden üretim faaliyetlerine yöneldikleri kabul edilmektedir. Genel hatları ile oldukça gerçekçi sayılması gereken bu genelleme, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kadınların uğraşları incelenirken pek açık olmamaktadır. Bir yandan hâlâ tarımsal üretimde çalışan dolayısıyla üretim ve yeniden üretim uğraşlarının ev içi ve ev dışı olarak tam ayrışmadığı oldukça kalabalık bir grubu bulunmakta (kırsal alanlarda tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar); öte yandan üstlendikleri sosyal yeniden üretim ile ilgili sorumlulukları nedeniyle kentlerde kadınlar giderek artan oranlarda üretime evlerinde çalışarak (ev eksenli çalışan kadınlar) katılmaktadırlar (Özbay, 2011, s. 116). Bu iki grup kadın için ev-bakım işleri ve üretim faaliyetleri, ev içerisinde birbirine geçmiş görünmektedir.

Ülkemizde ev dışında çalışan kadınlardan büyük çoğunluğu ise, evlilik ya da çocuk sahibi olma nedeniyle işten ayrılmaktadır. Kentli kadınların işgücüne katılımının yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında, çoğunluğu bekâr kadınlardan oluşan 12-19 yaş grubunda sürekli artarak, 20-24 yaş arası en yüksek düzeye ulaştığı, daha sonra evlilik ve çocuk doğumuna bağlı olarak 30’lu yaşlara kadar sürekli düştüğü, çocukların büyüdüğü dönem olan 35-44 yaşları arasında, 20-24 yaş grubu kadar olmasa da göreceli olarak bir kez daha yükseldiği ve emeklilik döneminin başladığı 50’li yaşlardan itibaren de sürekli olarak düştüğü görülmektedir. Böylelikle, Türkiye’de kadınların ücret karşılığı ev dışında çalışma süresi sınırlı kalmakta ve çok sayıda kadın genelde evlilik ya da hamile kalma gibi nedenlerle, emekliliğe hak kazanmadan işten ayrılarak çalıştıkları yılları boşa harcamaktadırlar (Köker, 1996). İlköğretim ve lise mezunu, kadın nüfusunun ezici çoğunluğunu oluşturan ve yukarıda sıralanan sebeplerle işgücü piyasasından çekilen bu grubun bir kısmının çocukların büyümesini takiben piyasaya geri dönüşü ise, ancak maddi zorunluluklar altında, genelde geçici (yaşı ilerlemiş ancak deneyimi kısıtlı bir ev kadını için uygun olabilecek) düşük ücretli işlerde gerçekleşmektedir (İlkaracan-Ajas, 2011, 213). İstatistiksel olarak incelendiğinde, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2018 yılı verilerine göre, ülkemizde erkeklerde ortalama 39,3 yıl olan çalışma hayatında kalma süresi kadınlarda 19 yıldır. Ayrıca aynı yıl, hanesinde 3 yaşın altında çocuğu olan 25-49 yaş grubundaki kadınların istihdam oranı %26,5 iken, erkeklerin istihdam oranı %90,4 olarak gerçekleşmiştir. Sadece bu oranlardan yola çıkarak bile toplumsal cinsiyete dayalı

işbölümü ve bakım emeği sorumluluğunun, kadınların çalışma hayatları üzerindeki etkisini bütün çıplaklığıyla anlamak mümkündür.

Ev işleri ve bakım sorumluluklarını ihmal etmeden üretici faaliyetlerine katılan ancak kamusal alanda çalışma imkânı olmayan iki grup kadından yukarıda belirtildiği üzere ilki, kırsal alanda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlardır. İkinci grup ise, kentsel alanlarda yaşayan, evden çıkmadan dikiş-nakış gibi işler yaparak ekonomik kazanç elde eden ev eksenli çalışan kadınlardır. Bu gruptaki kadınlar, ev ve bakım işlerini aksatmadan ve evden çıkmadan gelir elde etmenin yolunu bu çalışma biçiminde bulmuşlardır. Üçüncü grupta ise, ilk iki gruptaki kadınlardan görece daha yüksek eğitime (ilköğretim ve lise) sahip, kentte yaşayan, işgücü piyasasına giren ve ücret karşılığında ev dışında çalışan kadınlar yer almaktadır. Bu gruptaki kadınlar, evlilik, doğum ve bakıma muhtaç küçük yaşta çocuğa sahip olmak gibi nedenlerle işgücü piyasasından erkenden ayrılarak kamusal alanda çalışma fırsatlarını, ekonomik kazançlarını ve emeklilik gibi pek çok sos yo-ekonomik haktan mahrum kalmaktadırlar. Kadınların tüm bu imkânları geride bırakma sebebi ise, çocuklarının bakımını üstlenecek bakıcı ya da kreş hizmetlerinin oldukça pahalı olması ve maaşlarının bu hizmetler karşısında oldukça düşük kalmasıdır. Bu nedenle küçük yaşta çocuk sahibi çalışan kadınlar, çalışma hayatlarından kopmakta ve evlerinde çocuklarının bakım ve temel eğitimleriyle ilgilenmektedirler. Böylece ülkemizde çok sayıda kadının işgücü piyasasında kalma süresi oldukça kısıtlı olmaktadır.

Toplumsal cinsiyet ve çalışma yaşamı arasındaki ilişkiyi incelediğimizde karşımıza çıkan bir diğer grup ise, evlenip çocuk sahibi olduktan kısa bir süre sonra tekrar çalışma yaşamına dönen fakat bu sefer omuzlarında bakım yükü olduğu için iş ve aile yaşamı arasında denge kurmaya çalışan ve çareyi esnek çalışma biçimlerinde bulan kadınlardır. Pek çok türü olmakla birlikte ülkemizde en çok rağbet gören esnek çalışma türleri kısmi (part-time) çalışma ve home-office (evden) çalışmadır. Esnek çalışma sistemi, iş ve aile yaşam dengesini sağlamada kadınlara görece imkân tanısa da, bu dengeyi sağlamak kadınları oldukça yıpratmaktadır. Hem esnek hem tam zamanlı çalışan kadınlar için büyükanne gibi başka bir kadın aile üyesinin desteği ise, bu süreçte kadınlar işgücü piyasasında kalmaya devamı noktasında önemli bir destek mekanizmasıdır. Başka bir deyişle, Toksöz'ün (2012) de vurguladığı üzere, gelir getirici işte çalışan ancak ev işleri ve bakım için kurumsal destek alacak ekonomik güçte olmayan çocuk sahibi kadınlar için kadınların hane dışındaki gelir getirici çalışmada yer almaları, ataerkil aile ve toplum yapılarında onları hane içindeki yeniden üretici faaliyetlerden kurtarmamakta ve yaşamlarını çifte iş yükü altında devamına yol açmaktadır (s. 110-114).

Beşinci grupta, üniversite mezunu olan, kamu veya özel sektörde profesyonel işlerde çalışan, diğer gruptaki kadın çalışanlardan görece daha yüksek maaşları olan böylece kreş ve diğer bakım kurumlarının ücretini karşılayabilen kadınlar yer almaktadır. Bu gruptaki kadınlar, işgücü piyasasında sürekliliği sağlamakta ve büyük çoğunluğu emekliliğe hak kazanmaktadır. İlkaracan'ın (2010) da belirttiği üzere, kadınlar için eğitim; işgücüne katılım ilişkisini ve erkeklerden farklı olarak, eğitimle birlikte iş ve aile yaşamını uzlaştırma olanaklarının farklılaşması da belirlemektedir. Yüksek eğitilmiş, özellikle üniversite mezunu kadınlar açısından, iş

ve aile yaşamını uzlaştırmanın düşük eğitilmiş kadınlara göre daha mümkün olmasının iki sebebi vardır. Birincisi, aldıkları nispeten yüksek ücretler, piyasa üzerinden tedarik edilen çocuk bakımı ve ev işi hizmetlerine ulaşımı olanaklı kılmaktadır. İkincisi, yüksek eğitimlilerin istihdam edildikleri formel sektör işleri, İş Kanunu'nda öngörülen doğum ve emzirme izninden faydalanabilmelerini, doğum yapsalar bile işlerine geri dönmelerini, kesintisiz çalışma yaşamını sürdürerek emeklilik hakkını sağlamaktadır. Daha düşük eğitim seviyelerindeki kadınlar içinse, gerek ücretlerin düşüklüğü gerekse enformel sektörde istihdam olasılığının daha yüksek olması, benzer uzlaştırma olanaklarını dışlamaktadır (s. 35). Ancak şunu belirtmek de fayda var ki, ev işleri ve çocuk bakımı kurumsal mekanizmalar aracılığıyla çözülsede, bu işlerin düzenlenmesinden ve takibinden yine kadınlar sorumludur.

Özetle, toplumsal cinsiyet rolleri ve toplumsal cinsiyet temelli geleneksel ev içi işbölümü kadınların ücretsiz aile işçisi olarak çalışmasında, istihdam koparak tam zamanlı ev kadınına dönüşmelerinde, ev eksenli çalışmaya yönelmelerinde, kısmi (part-time) işlerde çalışmalarında ve çalışmaya devam ediyorlarsa da sürekli olarak iş-aile dengesini sağlamaya çalışmalarında etkili olan en önemli faktör olmaya geçmişten günümüze devam etmektedir. Sıralanan bu grupların bir kısmı özel alanda kalmakta ve üretici faaliyetlere katılamamakta, diğer kısmı ise kamusal alanda tam zamanlı ya da yarı zamanlı istihdam edilmektedir. Bu gruplar arasında kalan ev eksenli çalışan kadınlar grubu ise, ilginç bir biçimde hem özel alanda kalmakta hem de gelir getirici faaliyetlere katılmaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerinin şekillendirdiği yaşamlarını ve üretici faaliyetlerini kamusal alana çıkmadan evde sürdüren, iş-yaşam alanı kavramları muğlaklaşan, iş-iş dışı yaşam zaman kavramı ortadan kaldıran, yaptıkları işler gelir getirici özelliğe sahip ancak enformel olarak nitelendirilen kadınlar ve ev eksenli çalışma bu çalışmanın konusunu oluşturmakta ve detaylı bir şekilde aşağıdaki başlıkta ele alınmaktadır.

3. Ev (Kadın) Eksenli Çalışma ve Kısa Bir Tarihçesi

Toplumsal cinsiyet rolleri ve bu roller çerçevesinde şekillenen ev içi işbölümü, yukarıda belirttiğimiz üzere, kadınların büyük bir kısmının işgücü piyasasının dışında kalmasına neden olan, işgücü piyasasında yer alanların ise ne şekilde, ne şartlarda ve ne kadar sürede dâhil olacağını belirleyen en önemli etmendir. Bu noktada, kadınların iş ve aile yaşam dengesini sağlama zorunluluğu gündeme gelmekte ve hem dünyada hem ülkemizde kadınların bu sorunu aşmak adına geliştirdikleri enformel çözümün ev eksenli çalışmaya yönelme olduğu görülmektedir. Üstelik günümüzde kadınlar arasında oldukça bilinen ve yaygın olarak tercih edilen bu çalışma biçiminin geçmişinin oldukça geriye dayandığı ve tarihsel süreçte pek çok ülkede ve dönemde kadınların üretim faaliyetlerine katılımına olanak sağladığı görülmektedir. Ev eksenli çalışmaya, geçmişten günümüze ağırlıklı olarak kadınların yönelmeleri/yönelmek zorunda kalmaları ise bu çalışma biçiminin kadınlara özgü olarak etiketlenmesine neden olmuştur.

Toplumsal cinsiyetin biçimlendirdiği konum ve sorumluluklara ilişkin yer etmiş ataerkil kültürel değerler, kadınların ev dışında çalışmasını kolay kabul etmemektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı işbölümüne göre "geçim sağlama" görev ve sorumluluğu erkeğindir. Kadının ev dışında çalışması, erkeğin "geçim sağlama" görev ve sorumluluğunu yerine getir(e)mediği anlamına gelmekte; erkek kendisini

tehdit altında hissetmekte ve saygınlığını yitirmekten çekinmektedir. Ev dışında çalışmasına olumsuz bakılan, ataerkil değerlerin egemen olduğu toplumlarda, yaşam koşulları kötüleşen ailelerde kadınlar, bu değerleri zorlamadan ve karşı çıkmadan, toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde, “ev eksenli çalışma”yla istihdama katılmaktadırlar. Bu çalışma biçimi ile kadınlar, ev içi sorumluluklarını aksatmadan ücretli çalışarak haneye katkıda bulunmaktadırlar (Beneria ve Floro, 2004, s. 12; Aşkın ve Aşkın, 2019, s. 981-982)

Kadının evin ekseninde biçimlenen yaşamı ve emeğine doğrudan işaret eden (Topçuoğlu, 2012, s. 4) “ev eksenli çalışma” kavramı, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından “kendi evinde veya işverenin işyeri dışında kendi seçtiği bir başka mekânda teçhizatı, malzemeyi ve kullanılan diğer girdileri kimin sağladığı önemli olmaksızın, işveren tarafından belirlenen bir ürün veya hizmetle sonuçlanan çalışma” olarak tanımlanmaktadır. Kendi hesabına, fason ya da sipariş üzerine dantel, boncuk işleme, mantı yapımı gibi işler yüksek getirili işler olmamasına rağmen, bu tür çalışanlar aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla ve özellikle çocuklarına daha iyi bir gelecek sağlamak için çalışmaktadırlar. Hanenin düşük gelir düzeyi kadını ev eksenli çalışmaya yöneltmektedir (Bergan, 2009, s. 220; Aslan, 2016, s. 71).

Ev eksenli çalışma; kendi hesabına çalışma, sipariş üzerine çalışma ve fason çalışma olmak üzere üç grupta incelenebilir. Bazı ev eksenli çalışanlar, kendi karar verdikleri malzeme ile kendi karar verdikleri ürünleri tasarlayıp fiyatlandırmakta ve satmaktadırlar. Bu tür ev eksenli çalışanlar, “kendi hesabına çalışan” diğer bir ifadeyle “bağımsız çalışan”dır. Kendi hesabına çalışmada; yiyecek, giyecek, dokuma, nakış, dantel gibi ürünlerin tasarlanıp kendi istediği miktarda üretilmesi ve pazarda satılması söz konusudur. Burada kendi hesabına çalışanlar, kendi belirledikleri malzemelerle kendilerince belirledikleri şekilde ürünlerini satmaktadırlar. “Sipariş üzerine çalışma”da çevreden alınan dantel, dikiş, mantı, makarna, sarma, dolma gibi ürünler, çeyizlik eşyalar veya dikim işlerinin evde yapılıp müşteriye teslim edilmesi söz konusudur. Sipariş üzerine çalışanlar; sipariş verenin istekleri dikkate alarak belirli bir sürede üretim yapıp ücret karşılığında teslim etmektedirler. “Fason çalışanlar” ise, aldıkları işi, işi verenin istediği zaman ve nitelikte üretmektedirler. Fason çalışmada genellikle fabrikalardan ve işverenden araçlar vasıtasıyla alınan pul/boncuk işleme, dantel gibi işler yapılmaktadır. Bu tür işlerde genellikle parça başı ücretlendirme söz konusudur (Kocabaş vd., 2017, s.181-182). Günümüzde fason çalışma oldukça geniş bir ürün yelpazesine sahiptir. Düğün kınası paketleme, nikâh şekeri hazırlama, takı ve aksesuar yapımı, gelinliğin çeşitli parçalarını dikme ve boncuklarını işleme, çeşitli tekstil ürünlerinin dikimi, çeyiz eşyası işleme, salça-peynir vb. organik gıda ürünleri hazırlama, pasta ve kurabiye yapımı gibi işler evlerde kadınlar tarafından üretilmekte ve aracıya/işverene parça başı ücret karşılığında satılmaktadır.

Ev eksenli çalışma sistemi incelendiğinde, üreticilerin kamusal alana çıkmadan gelir getirici faaliyetlerini evlerinde gerçekleştirmeleri, ev-işyeri ayrımının bulunmaması, belirli bir mesai kavramı bulunmadığı için iş-iş dışı zaman ayrımının muğlaklaşması, hafta sonu, bayram vb. resmi tatil günlerinin olmaması, düzenli bir maaş sisteminin yokluğundan dolayı üreticinin düzenli net bir aylığa sahip olmaması, istihdama kayıt dışı katılma sebebiyle sosyal güvenlik sisteminin

sunduğu başta emeklilik olmak üzere tüm haklardan mahrum kalma gibi özellikler karşımıza çıkmaktadır. Bu özellikler ise, bu çalışma biçiminin neden düşük statülü, düşük ücretli ve enformel bir istihdam biçimi olarak sınıflandırıldığını açıklamakta; üretimin evden çıkma gereği duymadan, üreticilerin evlerini adeta birer küçük atölyeye çevirerek gerçekleştirmeleri ise bu çalışma biçimine kadınların neden yoğun ilgi gösterdiklerini açıklamaktadır. Bilinen tarihi ortaçağ sonlarına kadar giden ev eksenli çalışma, günümüze değin bazı değişiklikler gösterse de yukarıda sıralanan temel özelliklerin birçoğunu koruduğu görülmektedir.

Ev eksenli çalışmanın tarihsel süreçteki seyrini araştırdığımızda on beşini yüzyıla kadar geriye gidilebilmektedir. Ev eksenli çalışmanın tarihi kökenleriyle ilgili olarak yapılan literatür araştırmasında, bu çalışma biçiminin “aile içi imalat”, “ev imalatı”, “ev sanayisi”, “sipariş üzerine imalat sistemi” ve “putting out system” olarak da kavramsallaştırıldığı ve merkantalist döneme geçiş sürecinde oldukça önemli bir üretim biçimi olduğu görülmektedir.

On altıncı yüzyılda Avrupa’da küçük üreticiler kendi evlerinde, kendi üretim araçlarını kullanarak, tüccardan aldıkları hammadde ile genellikle tekstil alanında mevsimlik olarak çalışmıştır. Bu noktada, tüccarlar artık girişimci kimliğine bürünerek, sadece nihai anlamda üretilen ürünü satın almaya değil; ayrıca bu ürünün hammaddesini de tedarik etmeye başlamışlardır. Bu mevsimlik üretim, hane halklarının tarımsal üretim dışında ek bir gelir elde etmek amacıyla gerçekleştirdikleri bir üretim olduğundan, küçük üreticiler kış mevsiminde (dışarıda tarımsal üretim yapmanın mümkün olmadığı zamanlarda) evlerinde kendilerine sipariş edilen üretimi gerçekleştirmiş; yaz mevsiminde ise tekrar tarımsal üretim üzerine yoğunlaşmıştır (Mantoux, 1961, s. 63). İlerleyen dönemde ev eksenli çalışma kapsamında, tüccar girişimcinin aynı zamanda birçok küçük üretici hane halkına iş sipariş ettiği, hammadde ya da ara maddeleri evlere dağıtıp, evlerde hazırlanan nihai ürünü toplayarak daha sonra dışarda sattığı bir sermaye birikim süreci ortaya çıkmıştır. Böylece küçük üretici grupları arasında, üretimin çeşitli aşamalarının tüccar girişimci tarafından paylaştırıldığı bir üretim yapısı tercih edilmiştir. Ev eksenli çalışmada gerçekleşen üretimin yapısındaki bu mekânsal ayrışma, çoğu zaman ara ürünlerin küçük üreticiler arasında taşınması ile ilgili problemlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bunun yanında, üreticilerin, zaman zaman işi savsaklamaları ve üretilen ürünün bir kısmını zimmetlerine geçirmeleri gibi üretim düzeyinin düşük kalmasına neden olan olumsuzluklar, girişimci açısından küçük üreticinin kontrol edilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bunun bir sonucu olarak, üretimin merkezileşerek büyük atölyelerde toplanması gerekliliği, girişimci için daha kârlı bir hale gelmiştir (Schlumbohm, 1981, s. 109; Tezgel, 2013, s. 106). Bu çerçevede ev eksenli üretiminden, merkezi manüfaktüre doğru bir geçiş söz konusu olmuştur. Üretim mekânı olarak girişimciye ait olan bu büyük atölyelerde üretim araçları artık kapitalistin kontrolüne girmiştir. Ev eksenli dağınık üretim anlayışı, manüfaktür ile birlikte merkezileşmiştir. Bu dönüşüm, üretimin hane halkı ile birlikte yardımcı zanaatkârların da üretime katıldığı evlerde (ya da ev kenarlarındaki ahır, baraka vb. gibi atölyelerde) değil; kapitaliste ait iş yerlerinde gerçekleştirilmesini de beraberinde getirmiştir (Tezgel, 2013, s. 106).

Endüstri devrimine kadar geniş kitleler için ev ve çalışma, yaşam mücadelesi içinde birbiriyle kaynaşmış olgular olarak kalmıştır. Gündelik yaşamın ve çalışmanın ayrı dünyalar haline gelmesi, endüstri devriminden sonra gerçekleşmiştir (Atasü-Topçuoğlu). Bilindiği üzere, endüstri devrimi sonrası artan makineleşme ve fabrikalaşmayla birlikte, çok sayıda insan fabrikalarda çalışmaya başlamış ve bu gelişme ev-işyeri ayrımını, mesai kavramını ve çalışma zamanı-boş zaman ayrımını beraberinde getirmiştir. Bu değişim ile birlikte ev eksenli üretimin sona ereceği düşünülse de, Alikoç (2011)'un da vurguladığı üzere, makineleşme ve teknolojik gelişmeler ev eksenli üretimi yok etmemiş, tam tersine bunların sonucunda ortaya çıkan kitlesel işsizlik, işçi sınıfına mensup ailelerin fabrika üretimine bağımlı olmak koşuluyla ev eksenli çalışmaya yönelmesini zorunlu kılmıştır. Böylece, tarihte ilk defa “ev eksenli sanayi üretimi” ortaya çıkmıştır. Yirminci yüzyıl boyunca ev eksenli üretim, toplam toplumsal üretimdeki payı oranında, bölgesel ve sektörel farklılıklar gösterse de, 1970’lerdeki ekonomik bunalıma kadar, fabrika üretimine ek/yardımcı bir departman olmak bakımından, biçimsel olarak radikal bir değişiklik göstermemiştir. Kısacası, toplumsal üretimde tuttuğu yer bakımından üretimin temel karakteristiğini belirleyecek bir düzeye hiçbir zaman ulaşmamıştır. Diğer yandan, yirminci yüzyıl boyunca yaşanan siyasal ve/veya ekonomik krizler, kadın istihdamında dönemsel hareketlere yol açsa da ev eksenli üretimde kadınlar her zaman işgücünün çoğunluğunu oluşturmuşlardır.

1970’ler sonrası dönemde; bilgi, iletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler, küresel pazarın oluşmasıyla birlikte piyasa rekabetinin küresel çapta yaşanması, çok uluslu şirketlerin sayılarının hızla artması ve ekonomik faaliyetlerini küresel ölçeğe taşımaları, Yeni teknolojilerin kullanılmasıyla esnekleşen üretim süreci, sektörel yapının ve işgücü yapısının dönüşümü gibi pek çok etken çalışma yaşamında değişimleri beraberinde getirmiştir. Çok uluslu şirketler, dünya ölçeğinde daha hızlı, kolay, etkin ve esnek hareket edebilme adına emek yoğun üretim faaliyetlerini geliştirmekte olan ülkelere kaydırmıştır. Böylece gerek bu ülkelerde açtıkları fabrikalarda gerekse fabrikaya destek departman olarak atölyelerde ve evlerde emek yoğun ürünlerin teminini sağlamışlardır. Çok uluslu şirketlerin bu kaymayı gerçekleştirmelerinde etkili olan en büyük faktör; kuşkusuz bu bölgelerdeki niteliksiz, sendikasız ve kötü çalışma koşulları altında çok düşük ücretlerle (fabrikalarda ve evlerinde) çalışmaya razı olan milyonlarca işçinin varlığı olmuştur.

Ev eksenli çalışmanın uluslararası düzeyde örgütlenişi, üretim sürecinin çeşitli elemanlarının küçük birimlere bölünmesi ve her bir üretim aktivitesinin en düşük maliyetle sonuçlandırılabilir ülkelerde konumlandırılmasına dayanmaktadır. Küresel üretim zinciri içindeki fabrikalar, yüksek değerdeki işleri elinde tutarken emek yoğun işleri küçük ünitelere dağıtma stratejisini izlemişlerdir. Emek yoğun işlerin dağıtıldığı küçük birimler ise işleri, çoğunluğu kadınlardan oluşan işçilerin evden çalıştığı küçük gruplara fason olarak vermektedir. Böylece üretim, büyük modern fabrikalardan, küçük ve enformel endüstriyel birimlere, imalathanelere ve evlere taşınmıştır. Dolayısıyla taşıeronlar ve araçlar zinciri, birçok ülkede ürünleri üreten imalatçılarla, bu ürünleri batıdaki müşterilere satan perakendeci şirketler arasında köprü görevi görürken; bu karmaşık üretim zinciri içinde yer alan küçük ölçekli üreticilerin büyük kısmı ise ev eksenli çalışanlardan oluşmaktadır

(Freeman, 2003, s. 108'den aktaran Durusoy-Öztepe, 2012, s. 56). Küresel rekabet üstünlüğü sağlamaya yönelik bu uygulamalar, ucuz işgücüne gereksinim duymaktadır. Ucuz işgücü, kadınları işgücüne dâhil ederek istihdama çekerek sağlanmaktadır. İşgücü piyasasında esnekliği artıran bu uygulamalar, eski üretim biçimi "ev eksenli çalışma"yı yeniden yaygınlaştırmıştır. Sömürü düzeyi yüksek bu üretim biçimi, genellikle "nitelikli emeğe" gereksinim duymamaktadır. Genel eğitim düzeyi düşüklüğü nedeniyle nitelik düzeyi düşük kadınlar, "doğal" olarak "ev eksenli üretim"in önemli bir parçası durumuna gelmekte/getirilmektedirler (Aşkın ve Aşkın, 2019, s. 981).

Ülkemizde ev eksenli çalışmayı inceleme altına alındığında ise, bu sistemin Osmanlı İmparatorluğu dönemine değin uzandığı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti devleti arasında birçok açıdan olduğu gibi, kadının çalışma yaşamındaki yeri açısından da süreklilikler ve geçişler mevcuttur. Osmanlı toplumu kurulduğu günden itibaren bir tarım toplumdur ve İstanbul'un resmi dairelerinden kırlara doğru uzanıldığında, tarlalarda çalışan kadınlara rastlamamak olanaksızdır. Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın ev işlerini yapıp çocuklarına bakmanın yanında, tarlada da kocasıyla çalışmıştır (Dulum, 2006, s. 54). Bu dönemde, ücretsiz aile işçiliği haricinde kadınların evden çıkmadan yapabilecekleri bir diğer iş dokumacılıktır. Sanayi faaliyetleri açısından incelendiğinde, Batı'da olduğu gibi, evlerde kurulu tezgâhlarda yapılan faaliyetler kadının en önemli çalışma alanlarıdır ve başta evlerde halıcılık olmak üzere dokumacılık alanında faaliyette bulunulmuştur. Bu dönemde çok sayıda kadın ve kız çocuğu hane halkı ihtiyaçları yanında piyasa için de üretim gerçekleştirmiştir. Zaman içerisinde yine Batı'da olduğu gibi ev dışında ve fabrika niteliği taşımayan küçük atölyelerde gerçekleştirilen dokumacılık faaliyetleri de buna eklenmiştir. Batı Avrupa deneyiminde olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nda da kadın işçilerin ev dışında ve özellikle fabrikalarda çalışmaya başlaması, daha çok, evlerde yapılan faaliyetlerin ev dışına çıkması biçiminde gerçekleşmiştir. Bir başka deyişle, evlerde yürütülen dokumacılık faaliyetleri, kadınların ev dışındaki ilk faaliyetlerini de oluşturmaktadır. Bunun dışındaki faaliyet alanları ise, daha sonra tedricen ve özellikle savaş dönemlerinde gelişmiştir (Makal, 2011, s. 40-41). Şunu belirtmek gerekir ki, Osmanlı toplumunda kadınları ev dışında, atölyelerde veya fabrikalarda çalışmaya yönlendirmek oldukça güç olmuştur. Girişimciler bazı yerlerde kadın işgücü bulmakta zorlanmışlar; kimi zaman din görevlilerinden kimi zaman da bölgenin ileri gelenlerinden kadınların atölyelerde çalışabilecekleri yönünde talimat/yardım almışlardır (Owen, 1987, s. 274).

Ev eksenli çalışma aslında Batı Avrupa ülkelerinin sanayileşme deneyiminde 'eve iş verme' biçiminde yaygın olarak gözlendiği üzere, çalışanlar hammaddeyi tüccardan alıp işlenmiş mal olarak geri vermek üzere kendi evlerinde ve kendi mülkiyetlerinde olan ya da kiraladıkları araç-gereçlerle işlemeleri söz konusudur. Buna karşılık, Türkiye Cumhuriyeti'nde özellikle halı imalatında, kullandıkları aletleri ve hammaddeleri imalatçılardan sağlayan, ürettikleri ürünler üzerinde bir mülkiyet hakkına sahip olmaksızın parça başına ücret karşılığı olarak kendi evlerinde halı dokuyan bir kesim bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi, bu kesim, neredeyse tümüyle kadın ve kızlardan oluşmaktadır ve süreç Avrupa'daki eve iş verme

sisteminde, kullanılan sermayenin işverene ait olmasıyla ayrılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti devletinin kuruluşundan sonra da kapitalist ev sanayisi olarak nitelendirilebilecek bu sistem içerisinde ücretli ya da ücretli benzeri çok sayıda kadın istihdam edilmiştir (Ayata, 1987, s. 33). 1950’li yıllara gelindiğinde, tarımda yaşanan yapısal değişiklikler içerisinde, işgücünün yeni iş bulma olanaklarından biri de kırsal kesimdeki tarım dışı bu faaliyetler olmaktadır. Tarımdaki gelişmelerin hızlandırdığı ek gelir ihtiyacını, kente göçmeden, kırdaki tarım dışı faaliyetlerde çalışarak sağlamaya çalışan aile fertleri, özellikle kadınlar ve kız çocukları, bu tezgâhlarda çalışarak aile bütçesine katkıda bulunmuştur (Makal, 2011, s. 84).

Türkiye Cumhuriyeti devletinde 1980’lere kadar kırsalda “ücretsiz aile işçisi” olarak çalışan kadınlar, kente göçle birlikte formel sektörde çalışacak meslekten ve eğitimden yoksun oldukları için işgücü piyasası dışına itilmişlerdir. İç göç sonrası kadınlar, ev işi yanında aile ekonomisine katkı amacıyla evlerde ve merdiven altı atölyelerde çalışmıştır. Bu sefer dokuma tezgâhlarıyla halı dokuma işi yerine, kentteki fabrikalar ve işyerleri için imalat ve tekstil ürünleri parçaları dikmişler/işlemişlerdir. Evin dışında çalışmayan/çalıştırılmayan kadınlar için, evdeki sorumluluklarını yerine getirirken çalışmayı da sağlayan ev eksenli çalışma bir fırsat olmuştur. İşverenler açısından ise düşük ücret, sosyal güvenlik, işçi sağlığı, elektrik, kira vb. işgücü maliyetler konusunda avantajlar sağlayan bu çalışma şekli, hükümet için ise zaten düşük olan kadın işgücüne katılımını enformel de olsa artırma yolu olarak benimsenmiştir. Literatürde yaygın olarak kullanılan adıyla, “ev eksenli çalışma”; 177 sayılı Evde Çalışma Sözleşmesi’ne göre, “ev çalışması”; 6098 sayılı Borçlar Kanunu’nda yer alan adıyla “ev hizmet sözleşmesi”, pre-kapitalist dönemden bu yana bilinen bir çalışma biçimi olmakla birlikte günümüzde küresel rekabet ortamında kapitalist üretim biçiminin hızla devreye soktuğu (Keskin, 2012, s. 16) esnek ve enformel bir çalışma biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. “Dijitalleşen” Ev (Kadın) Eksenli Çalışma

Ülkemizde gıda ve imalat malzemeleri ağırlıklı olmak üzere pek çok emek yoğun ürün, kadınlar tarafından evlerde üretilmeye devam etmektedir. Geleneksel bir çalışma biçimi olan ve bağımsız, sipariş usulü veya fason çalışma şeklinde türleri bulunan ev eksenli çalışma; günümüzde de varlığını yoğun bir biçimde devam ettirmekle birlikte, son yıllarda yaşanan hızlı teknolojik gelişmelerle birlikte değişime uğradığı gözlenmektedir. Akyazı’nın (2015) da belirttiği gibi, bir yandan teknolojinin giderek küçülerek taşınabilir boyutlara gelmesi, diğer yandan teknolojinin ulaşılabilir rakamlarla kullanıcıyla buluşması beraberinde “mobbilleşmeyi” ve bu ortamlara yönelik uygulamaların gelişmesine zemin hazırlamıştır (s.153). Bu gelişme, bazı ev eksenli çalışanların da dikkatini çekmiş ve yeni fırsatları değerlendirmek adına ekonomik faaliyetlerinde mobilleşme yoluna gitmişlerdir.

Teknoloji ya da internet çağı dediğimiz özellikle son on-on beş yılı içine alan çağımız, iletişim teknolojilerinin, gelişmiş bilgisayarların, akıllı cep telefonlarının, internetin, sosyal medyanın yaşamımızın ayrılmaz bir parçası haline geldiği; dahası eğilimlerimizi, değerlerimizi, tutum ve davranışlarımızı etkileyen, belirleyen bir çerçeveye sahip olduğu bir zaman dilimidir. Özellikle akıllı cep telefonları

(Smartphone), içerdiği radyo, televizyon, hatta e-gazete, video, sosyal medya, e-sohbet, hepsini sağlayan internet, mesajlaşma ve son olarak konuşma ve hatta görüntülü görüşme özellikleri nedeniyle çoklu ve interaktif bir iletişim aracıdır. Kolay taşınması, yüksek kullanılabilirliği, ulaşılabilirliği, hızı, nispeten düşük maliyeti, özellikle de statü göstergesi olması ve popülerliği nedeniyle çok yaygın bir kullanıma sahiptir (Taylan, 2016, s. 1093). Dünyada teknolojik anlamda yaşanan gelişmeler, toplumsal ve kültürel hayata yönelik değişimlerin yanı sıra, ekonomik alanda da yeni anlayışları beraberinde getirmiştir. İnternetin, ekonomik hayatın çeşitli alanlarında kullanımının yaygınlaşması ile ekonomik sistemin bir parçası olan firmalar faaliyetlerini elektronik ortama taşımıştır (Agcadağ, 2014, s. 21). Elektronik iletişimin artmasına bağlı olarak firmalar, fiziksel yatırıma girmeksizin, mağaza ya da pazarlama ağları kurmadan hızlı ve düşük maliyetle çok geniş bir yelpazede ürün ve hizmet satışı yapabilmektedirler (Sayılı ve Büyükköroğlu, 2012, s. 246). Dijital ortamda bilgisayarlar ve akıllı telefonlar aracılığıyla, birçok firma ve kişinin, hızlı ve kolay bir şekilde ürün ve hizmet satışını gerçekleştirmesi, ev eksenli çalışanları da harekete geçirmiş ve onlar da evlerinde ürettikleri ürünleri özellikle de ev yemeklerini dijital ortama taşımışlardır. Oldukça yeni bir mobil uygulama ile ev eksenli çalışan kadınlar evlerinde yaptıkları yemekleri anlaştıkları kafelere, restoranlara ve tüketicilere sipariş usulü satmanın yanı sıra dijital ortamda da satmaya başlamışlardır. Evde yemek pişiren kadınların yaptıkları yemekleri, tüketicilerle buluşturmak amacıyla geliştirilen bu mobil uygulamanın ülkemizde geçmişi oldukça yeni olup tarihi sadece bir yıl geriye dayanmaktadır. Bilgisayarların yanı sıra daha çok akıllı cep telefonlara indirilen bu mobil uygulama, ev yemeği yapan kadınların yemeklerinin satışını yaptığı, tüketicilerin ise hızlı ve oldukça kolay bir şekilde ev yemeklerini satın aldığı bir platformdur. Bu mobil uygulamanın kullanıcıları ikiye ayrılmakta olup ilk grupta iletişim ve adres bilgilerini paylaşmış yaptıkları ev yemeklerinin görsellerini siteye yükleyen ev eksenli çalışanlar bulunmakta iken, ikinci grupta evde yemek yapmayan/yapamayan ve ev yemeği yemek isteyen tüketiciler yer almaktadır. Bu platformda, ev eksenli çalışan özellikle kadınlar kendi mutfaklarında yaptıkları yemeklerin ve her tür yiyeceğin fotoğrafını, yiyeceklerle ilgili bilgileri ve kendi belirledikleri fiyatı sisteme yüklediğinde, sistemde kayıtlı herkesin görme imkânı bulunmaktadır. Daha sonra ev yemeği sipariş etmek isteyen tüketici, özellikle kendine yakın adreste/konumda bulunan yemekleri inceleyip beğendiği ürünü; yemeği yapan kişiye elektronik posta ya da telefon aracılığıyla ulaşarak sipariş etmektedir. Son olarak ev yemeğini, ya yemeği yapan kişi tüketicinin evine götürmekte ya da tüketici yemeği yapan kişinin evine gidip yemeği almaktadır. Ürün teslimi evden eve yapılabileceği gibi kargolama imkânı bulunan bazı ürünler kargo yoluyla da tüketiciye ulaştırılmaktadır. Ayrıca daha önce satın aldığı ev yemeğinden memnun kalan tüketiciler, ev eksenli çalışan kadınlarla irtibata geçerek kendi istedikleri ürünleri sipariş etmekte ve sonrasında hazırlanan yemeği/yemekleri teslim almaktadırlar. Böylece bu sistemde, geleneksel şekilde sürdürülen bağımsız ev eksenli çalışma ve sipariş usulü ev eksenli çalışma birbirine geçmektedir. Üstelik ev eksenli çalışanlar ve tüketiciler arasında bir aracı rolünü üstlenen bu mobil uygulamaların bazıları ücretsiz olup bir kısmı da ev eksenli çalışanlardan cüzi bir miktar para talep etmektedir. Bu da sanal alışverişin firmalara geleneksel mağazacılığa kıyasla sağladığı işyeri kirası, işyeri faturaları

gibi maliyetleri neredeyse sıfırlama avantajından ev eksenli çalışanların da faydalanmasını sağlamaktadır. Böylece evden eve online ev yemeği sipariş sistemini uygulayan bu dijital platform ev eksenli çalışmanın ve sanal alışverişin geldiği son noktayı oluşturmaktadır.

Peki, evden eve online ev yemeği siparişi mobil uygulamasına girildiğinde kendi mutfağında yemek yapan ve bu dijital platformda satışını gerçekleştirip ekonomik kazanç elde eden kişiler incelendiğinde tamamının kadın olması nasıl açıklanabilir bir tesadüf müdür? Hayır, bu durum elbette tesadüf değildir. Aksine yemek yapan kişilerin “ev kadını” olmaları hem bu mobil uygulamayı geliştirenler hem de tüketiciler tarafından istenen ve beklenen bir durumdur. “Ev” yemeklerinin evde, ev mutfağında ve tecrübeli ev kadınları tarafından hazırlanmış olması tüketiciye oldukça güven vermektedir. Çeşitli nedenlerle evde yemek hazırla(ya)mayan ancak herhangi bir restoranda yemek yerine ev yemeği yemek isteyenler tüketiciler için yemeği yapan kişinin ev kadını olması, tüketici de “anne eli değmiş” ev yemeği yeme hissini ve memnuniyetini sağlamaktadır. Bu nedenle, sistem, özellikle ev kadınlarını eksenine alarak geliştirilmiştir. Peki, ev yemeği yapan ve sistem üzerinden satışını gerçekleştiren kadınlar bu dijital sistemde yer almayı neden tercih etmektedirler? Çünkü tarih boyunca hem dünyada hem de ülkemizde ev ekseninde yürütülen tüm işlerde olduğu gibi, bu yeni dijital iş de kadınlara, hem ev içi sorumluluklarını yerine getirme hem de evde ekonomik bir kazanç elde etme imkânı sunmaktadır. Böylece, bu yeni ev eksenli çalışma biçimi de kadınlar tarafından rağbet görmektedir. Bu dijital platformda kadınlar günlük rutin ev ve bakım işlerini yerine getirirken evden çıkmadan kendi mutfaklarında hazırladıkları yemeklerden para kazanmaktadırlar. Eşleri tarafından ataerkil değerler gözetilerek kamusal alana çıkmalarına ve işgücü piyasasına girmelerine izin verilmeyen kadınlar için, ev eksenli yapılan diğer tüm işlerde olduğu gibi bu dijital iş de gelir elde etmek için oldukça elverişlidir. Ayrıca özellikle düşük ücretli işlerde çalışan kadınlar, kreş ve bakıcı hizmetlerinin maliyetinin ülkemizde oldukça yüksek olması nedeniyle işten ayrılmakta evde küçük yaşta çocuklarının bakım ve yetiştirme sorumluluğunu üstlenmektedirler. Bu gruptaki kadınlar için de bu yeni çalışma biçimi tercih sebebidir. Bununla birlikte, düşük eğitim düzeyi nedeniyle mesleki bilgi ve beceriden yoksun olan kadınlar için kamusal alanda ücretli bir iş bulmanın zorluğu göz önünde bulundurulduğunda, kendi mutfağında bildiği ve zaten hane halkı üyeleri için yaptığı ev yemeklerinin sadece miktarını arttırarak para kazanmak oldukça kolay görünmektedir. Ayrıca, kendi yaptığı ev yemeklerinin satışını gerçekleştirmek için bir işyeri açmak isteyen fakat yeterli sermayeden yoksun olan kadınlar için de dijital ev eksenli çalışma oldukça elverişli görünmektedir. Tüm bu ve benzeri nedenler ile tercih edilen ve ilerleyen yıllarda popüleritesiyle birlikte ilginin de artacağı öngörülen bu çalışma biçiminin yukarıda sıralanan avantajlarının yanı sıra birtakım dezavantajları da bulunmaktadır. Bunlardan ilki, dijital ev eksenli çalışmanın da diğer ev eksenli çalışma biçimlerinde olduğu gibi emek yoğun olmakla birlikte, düşük statülü ve düşük ücretli bir sistem olmasıdır. Bir diğer dezavantajı, kayıt dışı bir istihdam biçimi olduğu için kadınları sosyal güvenlik sisteminin dışında bırakarak bu sistemin sunduğu tüm olanaklardan mahrum bırakmaktadır. Ayrıca, bu sistemde günlük veya aylık olarak sabit bir kazanç elde etmek mümkün değildir. Evde yapılan ve dijital sisteme yüklenen ev yemeklerinin beğenisine ve tercih edilme sıklığına göre

kazanç da değişmektedir. Ancak tüm bu dezavantajlar ve risklere rağmen evlerinden çıkmadan kendi emekleriyle ortaya koydukları ürünleri satıp bir gelir elde etmek ve “kendi harçlıklarını” çıkarmak kadınlar için temel motivasyonu oluşturmaktadır. Böylece bağımsız, sipariş usulü ve fason ev eksenli çalışan tüm kadınlardaki bu temel motivasyon, “dijital ev eksenli çalışma” için de geçerli görünmektedir.

5. Sonuç

İnsanlık tarihi incelendiğinde, yöntem ve teknikler farklı olsa da insanlar öz varlıklarını devam ettirmek için her zaman yoğun bir çaba göstermişlerdir. Ancak bu çabayı gösterirken önce fiziksel daha sonra sosyo-kültürel gerekçelerle kadın ve erkek cinsleri hep bir farklılık içerisinde olmuşlardır. Avcı-toplayıcı toplumda kadınlar fiziksel güçsüzlük ve doğum/analık gereği yaşam alanlarından fazla uzaklaşmadan toplayıcılık yaparak erkekler ise avcılık yaparak hem bireysel hem de topluluğun ayakta kalmasına katkıda bulunmuşlardır. Tarım döneminde ve feodal düzende ise, erkekler sabanlarla tarlalarda çalışırken kadınlar hem ev işlerini ve çocuk bakımını yürütmüş hem de evinin yakınındaki toprağa giderek eşinin gözetiminde ücretsiz aile işçisi olarak çalışmış, emeğini “aile işi” için harcadığı söylenerek de emeği için herhangi bir ücret alması gerektiği aklına bile getir(t)ilmemiştir. Sanayi toplumuna geçiş sürecinde ise, yine ev-bakım işlerini aksatmayarak evinde veya evine oldukça yakın atölyelerde dokuma tezgâhları ağırlıklı olmak üzere pek çok ürünün ortaya çıkması için olanca gücüyle çalışmışlar fakat yaptıkları işler ev eksenli çalışma kategorisine alınmış, aldıkları düşük ücretler de hane gelirine katkı sayılarak büyük bir değer atfedilmemiştir. Sanayi toplumuna gelindiğinde, ev ve işyeri keskin bir şekilde ayrıldığı için ataerkil değerler tarafından evlerinde kalmaları yeğlenmiş, fabrika işlerinin ağırlığı altında ezilecekleri söylenmiş ve onlardan sadece geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin uygun gördüğü klasik ev/bakım işlerini yerine getirmeleri ve çok düşük ücretlere fabrikalar için evde fason ürünler üretmeleri beklenmiştir. İlerleyen yıllarda, yaşadıkları topraklarda çıkan savaşlarda eşleri savaşa gittiği için “erkeklerin yerine ve kısa süreli” ücretli işçiler olarak fabrikalara alınmışlar, ağır fabrika işlerini bile yapabileceklerini düşünmelerini sağlayacak afişler, posterleri görüp hazırlanan şarkıları dinlemişlerdir. Hatta çocukları için bakım evleri bile açılmıştır. Eşlerinin yaptıkları işleri fabrikalarda savaş süresince başarıyla yerine getirmelerine rağmen, savaş bitiminde eşleri fabrikaya dönünce tekrar evlerine gönderilmişler hatta artık ihtiyaç kalmadığı düşünülerek kapatılan bakım evlerinden dönen çocuklarına bakımını tekrar üstlenmiş ve klasik ev işlerine tekrar sarılmışlardır. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişte ise, eğitim yaşamına katılmayı başaranlar mesleki yeterliliklerini gösteren diplomalarını almış ve işgücü piyasasına dâhil olmuşlar ancak bu seferde erkek meslektaşlarından düşük ücretler almışlar, işyerlerinde çeşitli mobbing türlerine maruz kalmışlar ve cam tavan olgusunu iliklerine kadar hissetmişlerdir. Ayrıca tüm bunlar yaşanırken klasik ev işleri ve bakım sorumlulukları omuzlarında kalmaya devam etmiş ve eşleri yerine çalışırken onlar aile-iş yaşam dengesini kurma çabasıyla mücadele edip yıpranmışlardır. Diplomasız ya da düşük seviyede diplomaya sahip olanlar ise, düşük statülü ve düşük ücretli işlerde çalışmışlar, evlenip çocukları olunca maaşları ile kreş fiyatları başa baş gidince işten ayrılıp emekli ol(a)madan tekrar

evine dönmek zorunda kalmışlardır. Evinden çıkmaya ve çalışma hayatına atılmaya istekli oldukları halde eşlerinden “izin” alamayanlar ise, eşinin düşük maaşının yetersizliği nedeniyle evinde yoğun bir üretim sürecine girerek gıda, tekstil, imalat gibi sektörlere ürün yetiştirmeye çalışmıştır. Ev eksenli çalışma biçiminde faaliyet gösteren bu kadınlar ise, düşük statülü, düşük ücretli, kayıt dışı, sosyal güvenlik haklarına erişimden uzak bu sistemde emeklerini satmaya devam etmektedirler. Teknolojinin gelişmesi ve internetin hayatımıza girmesiyle birlikte, ev eksenli çalışan kadınlar bu kanala yönelmişler ve geçmişi ülkemizde sadece bir yıla dayanan dijital ev eksenli çalışmanın böylece ilk emektarları da ortaya çıkmıştır. Evlerinin mutfaklarında kendi yaptıkları ev yemeklerini dijital platformda satan bu kadınların da kanımızca ev eksenli çalışma kapsamında değerlendirilmeleri gerekmektedir. Literatürde yer almayan ve tarafımızca “dijital ev eksenli çalışma” olarak adlandırılan oldukça yeni bu istihdam biçiminin gelecekteki durumu merak konusu olsa da, ev işleri özellikle de bakım (çocuk, hasta, yaşlı, engelli) yükü kadınların omuzlarında kaldığı, ev işlerinin eşler arasında dengeli bir şekilde bölüşülmediği, bakımla ilgili kurumların (kreş, huzurevi, rehabilitasyon merkezi vb.) sayılarının az maliyetlerinin de yüksek olduğu, kadının ev dışında ücretli bir işte çalışmasına izin vermeyip kadını ev içine hapseden ataerkil zihniyetin değişmediği her toplumda; kadınların aile-iş yaşam dengesini sağlayarak formel istihdama katılıp düzenli bir çalışma yaşamının olması mümkün olmayacağı için kadınların ev eksenli çalışmanın her türüne önümüzdeki yıllarda da rağbet etmeye devam edeceklerini rahatlıkla iddia edebilmekteyiz.

Kaynakça

- Agcadağ, İ. (2014). Sanal Alışveriş. *Mediterranean Journal of Humanities*, 4, 21-33.
- Ajas, İ. İ. (2011). Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği. Makal, A., Toksöz, G. (Ed.), *Feminist Politik İktisat ve Kurumsal İktisat Çerçevesinde Türkiye’de Kadın İstihdam Sorununa Farklı Bir Yaklaşım* (ss. 201-219). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Akyazı, E. (2014). Yeni İletişim Ortamlarında Etkileşim ve Mobil Radyolara Yönelik Bir Araştırma. *Marmara İletişim Dergisi*, 22, 153-162.
- Alikoç, F. (2011). *Ev Eksenli Çalışma ve Kadın Emeği*, <http://www.ozgurlukdunyasi.org/arsiv/40-sayi-220/340-ev-eksenli-calisma-ve-kadin-emeği>, Erişim Tarihi: 02 Temmuz 2013.
- Aslan, H. (2016). Ev Eksenli Çalışan Kadınların Sosyal ve Ekonomik Hayatlarına İlişkin Bir Saha Araştırması: Denizli İli Örneği. *Fe Dergi Feminist Eleştiri Dergi*, 8, 69-90.
- Aşkın, E. Ö., Aşkın, U. (2019). İşgücü Piyasasında Enformel Kadın İşgücü: Ev Eksenli Çalışan Kadınlara Yönelik Bir Araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8, 977-1001.
- Ayata, S. (1987). *Kapitalizm ve Küçük Üreticilik: Türkiye’de Halı Dokumacılığı*. Ankara: Yurt Yayınları.

- Baran, A. G. (2017). Sunuş. Yamaner, O. (Ed.), *Savaş Söylemlerinde Kadın İmgesi* (ss. 11-14). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Bilton, T., Bonnett, K., Jones, P., Lawson, T., Skinner, D., Stanworth, M., Webster, A. (2009). *Sosyoloji*. (2. Baskı). Özçelik, B. (Ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Bora, A. (2014). *Kadınların Sınıfı: Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Aile ve Kadın Emeği. *Toplum ve Bilim*, 86, 139-170.
- Dulum, S. (2006). *Osmanlı Devleti’nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Osmangazi SBE, Eskişehir.
- Ecevit, F. Y. (2011). Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği. Makal, A., Toksöz, G. (Ed), *Feminist Sosyal Politika Bağlamında Türkiye’de Çocuk Bakımı ve Erken Çocukluk Eğitimine İki Paradigmadan Doğru Bakmak*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Freeman, D. (2003). Homeworkers in Global Supply Chains. *Greener Management International*, 43, 107-118.
- İlkkaracan, İ. (2010). Uzlaştırma Politikalarının Yokluğunda Türkiye Emek Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitsizlikleri”, İlkkaracan İ. (Ed.), *Emek Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru: İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları* (ss. 7-20). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Kocabaş, F., Besler, S., Özgüler, V. C. (2017). Ev Eksenli Çalışan Kadınlara Yönelik Niteliksel Bir Araştırma: Eskişehir El Sanatları Pazarı Örneği. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9, 178-201.
- Köker, E., Atauz, A. (1996). *Kadın İstihdamını Geliştirme Projesi (KİG) Tanıtım Raporu*. Ankara: KSSGM.
- Makal, A. (2011), Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği. Makal, A., Toksöz, G. (Ed.), *Türkiye’de Kadın Emeğinin Tarihsel Kökenleri* (ss. 38-115). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Mantoux, P. (1961). *The Industrial Revolution in the Eighteenth Century*. New York: Harper and Row.
- Owen,, R. (1987). The Ottoman Empire and the World Economy. İslamoğlu-İnan, H. (Ed), *The Silk-reeling Industry of Mount Lebanon 1840-1914* (ss. 271-283). Cambridge: Cambridge University Press.
- Özbay, F. (2011). Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği. Makal, A., Toksöz, G. (Ed.), *Türkiye’de Ev Emeğinin Dönüşümü: Ondokuzuncu Yüzyıldaki Osmanlı Ev Kölelerinden Günümüzdeki Kaçak Göçmen İşçilere* (ss. 116-158). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Öztepe, N. D. (2012). *Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ve Denizli Örneği* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara SBE, Ankara.

- Sayılı, M., Büyükköroğlu, A. (2012). E-Ticaret Yoluyla Gıda Maddeleri Satın Almaya Yönelik Tüketicilerin Tutumunu Etkileyen Faktörlerin Analizi. *Tarım Bilimleri Dergisi*, 18, 246-255.
- Taylan, H. H. (2016). Yükseköğretim Öğrencilerinde Akıllı Telefon Bağımlılığı. *International Conference on Quality in Higher Education*, November, 24-25.
- Tezgel, O. (2013). Manüfaktürün Ortaya Çıkışı ve Fabrika Üretimine Geçişte Manüfaktürün Rolü: Emek Süreci Bağlamında Bir Değerlendirme. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 4, 98-114.
- Toksöz, G. (2012). *Kalkınmada Kadın Emeği*. İstanbul: Varlık Yayınları
- Toksöz, G. Memiş, E. (2018). *İstihdamda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*. Ankara: CEİD.
- Topçuoğlu, R.A. (2012). Küreselleşme ve Üretimin Esnekleşmesi Sürecinde Kadın Emeği. *Türk Tabipler Birliđi Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, Nisan-Mayıs-Haziran, 3-9..
- Yaşın-Dökmen, Z. (2015). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar* (6. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Strategic Research Academy ©

© Copyright of Journal of Current Researches on Social Science is the property of Strategic Research Academy and its content may not be copied or emailed to multiple sites or posted to a listserv without the copyright holder's express written permission. However, users may print, download, or email articles for individual use.